

## Kitap Tanıtımı

Mukaddime, 2015, 6(1), 221-225  
doi: 10.19059/mukaddime.34882

**Mayın ve Kaçakçı: Türkiye-Suriye Sınırını İnşa ve Bozma Pratikleri, Ramazan Aras, Konya: Çizgi Kitabevi, 2015, 160 sayfa.**

Kaçak, kaçakçı ve mayın kelimelerinin zihnimizdeki çağrışımları, farklı zamanlarda, farklı işlevlere tekabül edebilir. Sınır bölgelerinden uzakta yaşayanlar için, çay, sigara, kaşık çatal takımı ya da elektronik aletler, kaçak kelimesinin eklentileri olarak kodlanabilir. Kaçakçılık yaparken mayına basıp yaralanan ya da ölen insanların radyo ya da gazetelerde yer alan haberleri de, uzak trajediler olarak belleklere kazanabilir.

80'lerden sonra başlayan süreçte çatışma haberleri ile isimlerini öğrendiğimiz bir coğrafyaya dönüşen sınır beldelerinde kaçak ve mayın günümüzde neredeyse önemini kaybetti. Uzun ve acılı bir dönemden sonra, "barış" kelimesi telaffuz edilmeye başlandığında, mayınlardan konuşmaya da sıra gelmişti. Sivil toplum örgütleri kuruldu bunun için; mayınlı arazilerin varlığı bir kez de böyle girdi gündemimize... Ancak bu da bir sınır coğrafyası meselesi olarak tanımlanmaktan ziyade, çatışmalı bir dönemin bakiyesi olarak acil müdahale gerektiren işlerden biri gibi duruyordu; buzdağının altındaki o büyük hikâyeden haberdar olmak için sınır antropolojisine yoğunlaşan çalışmalara ihtiyaç vardı.

Bu yazıda tanıtacağım kitap işte o buz dağının altında kalan, sınır, siyaset, ticaret ve trajedi kelimeleriyle işaret edebileceğimiz büyük hikâyeye antropoloji alanından bakarak açıklık kazandırma çabasının ürünü olan bir çalışma: *Mayın ve Kaçakçı Türkiye-Suriye Sınırını İnşa ve Bozma Pratikleri*. Geçtiğimiz Nisan ayında Çizgi Kitabevi tarafından yayımlanan kitap, müellifi Ramazan Aras'ın ifadesiyle, "Türkiye'nin jeopolitik sınırlarının antropolojisini yapma gayretinin bir sonucu olarak" ortaya çıktı.

Türkiye-Suriye sınır hattında ve ticaret yolu üzerinde bulunan Nusaybin ve bazı sınır köylerinde, 2012-2014 yılları arasında yürütülmüş olan etnografik alan araştırması ve sözlü tarih verilerine dayanan araştırma, Osmanlı coğrafyası üzerinde inşa edilen yeni ulus devletlerin politik sınırlarının, bu sınırlaştırılmış hatlarda yaşayan insanlar tarafından üretilen bozma pratikleriyle bir bakıma nasıl hükümsüzleştirildiğini ortaya koymaktadır. Yüzlerce yıldır üzerinde yaşadıkları topraklarda aralarına karakollar, dikenli teller ve mayınlar giren akrabaların,

komşuların, bütün bu uğursuz engellere rağmen ilişkilerini, alışkanlıklarını ve hafızalarını sürdürme çabası, bu kitabın temel araştırma konusunu oluşturmaktadır.

Kitabın Giriş bölümünde ‘Türkiye’de Sınırın Antropolojisini Yapmak’ başlığı altında, ulus devletleşme sürecinde ortaya çıkan sınır ve sınır bölgeleri konusunda 90’lı yıllarda başlayan ancak 2000’li yıllarda daha belirgin hale gelen akademik çalışmalarda antropolojik perspektif eksikliğinin yanı sıra, ciddi metodolojik ve teorik eksikliklerin de söz konusu olduğu belirtilmektedir. Araştırmanın çerçevesinin bu eksikliklerin göz önünde bulundurulması suretiyle oluşturulduğunu ifade eden Aras, ‘çok alanlı ve çok failli’ bir etnografik araştırma perspektifi ile bu çalışmada sınır meselesinin ortaya çıkardığı pek çok soruya cevap aramaktadır.

İki bölümden oluşan kitabın ilk bölümünde devletin sınırı inşa pratikleri ele alınmakta, TBMM zabıt ceridesinden alıntılarla meclisteki sınır tartışmalarından başlayarak, yeni ulus devlet sürecinde sınırlar üzerinde oluşan hassasiyetin “vatani savunma ve hayal edilen ulusu içeriye doğru bütünleştirme” politikasına dönüştüğü belirtilmektedir. Bu politikanın bir gereği olarak oluşturulan yeni söylemin, sınırı kontrol altında tutmanın ve korumanın bir insanın namusunu koruması ile eş tutulduğuna atıfla, sınırı çok şiddetli ve öldürücü bir mekanizmaya dönüştürecek siyaset ve yaptırımlara kapı aralandığına dikkat çekilmekte ve ordu başta olmak üzere hukuk, eğitim, medya gibi bir çok kuruma bu koruma görevi için devlet tarafından misyon verildiği ifade edilmektedir. Ancak, bütün bu sert tedbirlere rağmen Türkiye-Suriye sınır hattında rutin olarak devam eden geçişlerin bir türlü engellenememesi, 1954-1956 yılları arasında sınır hattında oluşturulan tampon bölgelere mayınların yerleştirilmesi, dikenli tel örgülerin çekilmesi, ayrıca karakollar ve gözetleme kuleleri ile desteklenmesiyle yeni bir döneme evrilmiştir. İşte bu yeni dönem çalışmada ortaya çıkan sözlü tarih verilerinde “mayınlar dönemi” olarak adlandırılırken eserde Türkiye-Suriye sınırından gelen binlerce ölüm ve sakatlanma haberiyle, sınır insanların günlük yaşam pratiklerinde eskisinden çok daha acılı travmatik bir sürece gönderme yapılmaktadır.

Araştırmaya göre, sınır insanların hafızalarında sınıra dair ilk belirti - beyaz, mezar taşları gibi taşlardı ve bunlarla hududu işaretlemişlerdi- sözleriyle ifade edilen sınır taşlarıdır. Bir başka sınır araştırmacısı olan Neşe Özgen’e atıfla, 1928 yılında başlayan sınır işaretleme çalışmalarının varlığına rağmen, bu dönemde sınırların henüz muğlak olması sebebiyle sınırlar arası geçişlerin eskisi gibi devam ettiği tespiti, görüşülen 70 yaş ve üzeri insanlar tarafından da doğrulanmıştır. Ancak yine de sınır taşlarının anlatılarda sıklıkla mezar taşlarına benzetilmesini dikkat çekici bulan Aras, ‘mayınlar ile ölüm geldi’ diyen Seyid Mihemed’in ifadesine uygun olarak, belleklerde sınırın ölümle özdeşleştirildiği bir dönemin başladığına işaret etmektedir. Suriye tarafında kalan bölgelerin refah düzeyi açısından Türkiye tarafında kalan bölgelerden daha iyi durumda olması,

hatta Türkiye tarafının neredeyse kıtlık koşullarında yaşıyor olması, iki taraf arasındaki ilişkilerin, akrabalıkla birlikte ticaret temeline oturmasının reel sebeplerini ortaya koymaktadır. Sınır taşlarının döşenmesine ilişkin anlatıların, dönemin sosyo-ekonomik koşullarının yanı sıra, o bölgelerde yaşayan insanların gündelik yaşam tarzlarına dair pek çok veriyi içeriyor olması, kitabı özellikle antropolojik açıdan ilginç ve önemli bir kaynak haline getirmektedir.

Aras, mayın döneminin başlaması ile sınır insanların dilinde “berî mayınan’ (mayınlardan önce) ve “piştî mayınan” (mayınlardan sonra) şeklinde bir dönemselleştirmeyi ima eden kullanımların oluştuğunu, bunun da bölge tarihinin kronolojisinde travmatik bir kırılmaya işaret ettiğini belirtmektedir. Bu bağlamda Mayınlarla gelen ölüm ve sakatlıkların oluşturduğu kayıpların yanı sıra, bölge tarihinde psikolojik, sosyal, kültürel ve ekonomik sonuçları ve etkileri günümüze kadar devam eden kaçakçılık olgusunun da ortaya çıktığını düşünmektedir. Kaçakçılık pratiği içinde, topografik uzmanlığın yanı sıra, mayınların engelleyici ve öldürücü etkilerinden kurtulmanın yollarını bilmek de, sınır ticaretinin uzmanlık alanlarından biri haline gelmiştir. Anlatılarda, hem bu uzmanlığa dair bilgiler, hem de, o bölgeleri korumakla görevli askerlerle girişilen ittifaklardan bahsedilmekte; mayınlı alanların yarattığı yeni ilişki biçimleri dile getirilmektedir. Bu bağlamda kitapta yer alan, gözetleme kulesi, karakol ve asker, sınır kapısı gibi başlıklar, Aras’ın “şeylerin antropolojisini yapmak” bağlamında dile getirdiği üzere, insan dışındaki diğer canlıların ve şeylerin de birer özne (eyleyen) olarak bu ilişki ağının içinde yer aldığını göstermektedir.

Kitabın ikinci bölümünde, birinci bölümdeki sınırı inşa pratiklerinin aksine, yerelin sınırı bozma pratiklerine odaklanılmıştır. Sınır bölgelerinin farklı taraflarında yaşayan, ancak yüzyıllara dayanan ortak tarih, kültür, inanç tecrübesi olan toplumların, politik saiklerle aralarına çekilen sınırları tanımayan başka bir zihinsel haritaya sahip oldukları gerçeği meselenin esasını oluşturmaktadır. Araştırmada alan olarak seçilen Nusaybin örneğinde, sınırın iki tarafında kalanların aynı etnik gruba ait olmanın ötesinde aynı aşirete mensup olmaları ve aralarındaki akrabalık ilişkileri sebebiyle, reel politik sınırlar zihinlerdeki coğrafi harita ve sınırlar ile örtüşmemektedir. Sınırın dikenli teller, gözetleme kuleleri ve mayınlar ile iyice görünür hâle gelmesinden sonra, sınırın Türkiye tarafının serxet (hattın üstü) Suriye tarafının ise binxet (hattın altı) olarak tanımlandığını ifade eden Aras, bu kullanımın uzun süre devam ettiğini tespit etmektedir. Aras, ayrıca yine sınır literatüründe sık rastlanan “min li xetê da” (ben hatta vurdum) ya da “me li xetê da” (biz hatta vurduk) tabirlerinin “sınırı yarmak, delip geçmek” anlamına gelmesinden hareketle, bölge insanların zihninde sınırın aşılması, yıkılması ya da delinmesi gereken bir yapı olarak algılandığını ileri sürmektedir. Bu sebeple yazar, devletin kurguladığı ve bir anlamda kutsiyet atfettiği politik sınırların yerel insanlar tarafından hayatlarına ve yaşam coğrafyalarına şiddetli bir müdahale olarak algılandığını göstermektedir.

Sınır bölgelerinde hayat akıp giderken iki taraf arasında devam eden ilişkiler, devlet tarafından inşa edilen sınırı bozma pratikleri olarak, kitapta birbiriyle bağlantılı iki formda ele alınmıştır: Devletin kaçakçılık olarak tanımladığı ve illegal olarak gördüğü, farklı sebeplerle yapılan sınır geçişleri ile sınır hattında yaşayan insanların mayınlı alanla kurdukları ilişkiler.

Mayınlardan önceki dönemde gündelik hayat içerisinde karşı taraftaki akraba ve aile dostlarına gündüz ya da gece misafirlğe gitmenin yanında göç, evlilik (nişan, düğün), kız kaçırma, sığınma (mahkûmiyet), ölüm (taziye), hasta ziyareti ve benzeri nedenler ile de çok yoğun sınır geçme pratikleri ve eylemleri vuku bulduğunu ifade eden Aras, Nusaybin Yahudileri ve bazı Suriye Yahudilerinin Nusaybin sınır hattı üzerinden gerçekleşen göç hikâyesinin önemli bir araştırma konusu olarak ilgi beklediğini hatırlatmaktadır. Ayrıca bu dönemde Türkiye ile Suriye arasında gerçekleşen aile göçlerine dikkat çeken Aras, Kürtler arasında siyasal, ekonomik ve diğer sebeplere bağlı olarak her iki ülke arasında yer değiştiren çok sayıda aile bulunduğunu ancak mayınların yerleştirildiği 1950'lerden sonra bu göç hareketliliğinin hemen hemen durduğunu ifade etmektedir.

Kitapta yer alan anlatılara göre, sınırı geçme ve bir anlamda bozma pratiklerinden birini, bir taraftan diğerine kız kaçırma veya aşıkların kaçması olayları oluştururken, bir diğerini siyasi muhalifler ve adli mahkumların Suriye tarafına sınır üzerinden “illegal” yollardan geçişi oluşturmaktadır. Ayrıca Cumhuriyet'in ilk yıllarında tekke ve zaviyelerin kapatılması ile birçok tarikat şeyhinin kuzey Suriye bölgesine sığınması da, Türkiye'den Suriye'ye on yıllarca devam eden bir mürit akışına yol açmıştır. Fakat sınırı bozma pratiklerinden en yaygın olanı, anlatılarda da ortaya çıktığı üzere, kaçakçılık olarak isimlendirilen faaliyetlerdir. Sınırın bir tarafından diğerine “illegal” yollardan mal taşıma eylemi olarak tarif edilen kaçakçılık, müellife göre aslında sınır hattında ve civarındaki bölgelerde yaşayan insanların kökleri yüzyıllara dayanan tarihi, sosyal, kültürel ve ekonomik ilişki biçimleri ve ağlarının resmî söylemdeki tanımı olmuştur.

Kitapta kaçakçılık olgusu üç mesele üzerinden ele alınmaktadır: Öncelikle ‘Erkeklğe Geçiş Ritüeli Olarak Kaçakçılık’ başlığı altında, kaçakçılık olgusunun ailede ve yerel toplumda bu işle uğraşan erkeklerin bireysel kimlik inşa sürecinde, yiğitlik ve cesaret, para kazanma gibi faktörler üzerinden oldukça belirleyici olan bir ritüele nasıl dönüştüğü, hayat hikâyeleri ve diğer anlatılar üzerinden analiz edilmektedir. ‘İşbirliği Ağ’ başlığı altında ise, büyük ölçüde hayvan kaçakçılığı işine dayanan kaçakçılık eyleminin hem sınır insanlarını hem de sınırı korumakla görevli personeli de içine alacak şekilde, mal sahipleri hamallar, rehberler, mayın toplama ustaları, askerler, karakol komutanları gibi aktörler üzerinden ne tür bir işbirliği ağı üzerinden yürütüldüğünü antropolojik bir perspektif ile çözümlenmektedir.

Bu bölümün sonunda yer alan korku, ölüm ve kader anlatıları kitabın en etkileyici bölümlerinden birini oluşturuyor. Sadece kaçakçılık işinde olan erkekleri

değil, onları evde bekleyen kadınlar ve çocukları da içine alan bu korku atmosferinin, sıradanlaşarak nasıl gündelik hayatın uğursuz bir rutinine dönüştüğünü, tutuklanma ve işkence görme, mayınlı alanda kalan yaralı ve ölü bedenlerin yarattığı travmalar, cenazesini dinî ve toplumsal ritüellere uygun bir şekilde defnedemeyen ailelerin hiç dinmeyen acıları üzerinden okumak mümkün. Yoksulluk, rekabet, adrenalın gibi unsurlarla kaçakçılığın vazgeçilemez bir alışkanlığa dönüştüğüne dair söylemler de epey ilginçtir. “Bir sigara bağımlılığı bir de kaçakçılık bağımlılığı meşhurdur zaten. Çünkü kaçakçılıkta para çok fazla var. Şimdi de fırsatım olsa yapmaya devam ederdim” diyen Ahmet’in ifadeleri, kaçakçılık olgusunun yerel toplumda yeni bir yaşam biçimini oluşturan güçlü bir dinamiğe dönüştüğünü göstermektedir. Bu kadar tehlikeli bir eylemin bir iş kolu hâline gelmesinde etkili olan en önemli faktör olarak -kaderinde ne var ise, başına o gelir- anlayışına dayana kader inancı, kaçakçılık yapan erkeklerin ve ailelerinin benimsediği bir düstur olarak ortaya çıkmaktadır.

Kitabın çok ilginç bölümlerinden bir diğeri ise, ‘Kadın Anlatılarında Mayınlı Alan ve Gündelik Hayat’ başlığı altında yer alan bölümdür. Genel olarak sınırı geçme ve kaçakçılık pratikleri erkeklerin hakim olduğu bir alan olsa da, bazı anlatılar kadınların küçük çaplı da olsa ticari amaçlı sınır geçişleri yaptıklarını gösteriyor. Asma (üzüm) yaprağı, odun, kenger, kuru yemiş (karpuz ve kabak çekirdeği, fıstık, fındık) gibi şeyleri Suriye tarafına götüren kadınlar, oradan da çay, kahve, giyim eşyası, kumaş, yağ, süs ve makyaj eşyaları ve benzeri şeyler getirmekteymişler. Ayrıca, kadınların yasak bölgeye yakacak çalı-çırpı toplamak, hayvan otlatmak ve mayın öncesi dönemden kalan bir alışkanlıkla piknik yapmak için gitmelerinin de yaygın pratiklerden olduğunu görüyoruz. Bunun yanı sıra, mayınlı alandan farklı amaçlar için mayın toplama, mayınlı alanda kapari çiçeği tomurcuklarını toplama gibi zaman zaman sakatlanma ve ölümle sonuçlanan ekonomik faaliyetler de, sınır kadınlarının anlatılarında önemli bir yer tutmaktadır.

Kitap boyunca ele alınan sınırı inşa ve bozma pratikleri, ulus devletinin bütün yaptırımlarına ve yaşanan onca kayıplara rağmen, yerel insanların sınırı çok farklı şekillerde algıladığını ve bir anlamda farklı direnme mekanizmaları geliştirdiğini ortaya koymaktadır. Müellifin yorumuyla, devletin sınırı koruma ve güvenliğini sağlama pratikleri ve yaptırımlarına rağmen yerel insanların geliştirdikleri bu ilişki biçimleri devletin oluşturmuş olduğu güvenlik sahasını sadece ihlal etme değil, aynı zamanda bir meydan okuma olarak da tanımlanabilir.

Yukarıda kısaca tanıtmaya çalıştığımız Ramazan Aras’ın “Mayın ve Kaçakçı, Türkiye-Suriye Sınırını İnşa Ve Bozma Pratikleri” adlı kitabı, teorik alt yapısı, zengin sözlü tarih malzemesi ve bu malzemenin antropolojik perspektife dayanan analizleri ile, sınır antropolojisine dair yayınlar içinde önemli bir boşluğu doldurmaya aday görünmektedir.

**Hidayet TUKSAL**

Yrd. Doç. Dr., Mardin Artuklu Üniv., Edebiyat Fakültesi, Antropoloji Bölümü